

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA KOMMUNIKATIV TO‘SIQLAR:
LINGVOMADANIY VA PRAGMATIK XUSUSIYATLAR

Dehkanova Dilrabo Abdulaziz qizi

Farg‘ona davlat texnika universiteti assistenti.

dilrabodehkanova@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23772753>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi kommunikativ to‘siqlarning lingvomadaniy va pragmatik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Turli tillarda so‘zlashuvchi shaxslar o‘rtasidagi muloqot jarayonida yuzaga keladigan tushunmovchiliklar faqat lug‘aviy yoki grammatik tafovutlar bilan emas, balki milliy-madaniy qadriyatlar, nutqiy odob, murojaat shakllari, bilvosita nutq aktlari va kommunikativ me‘yorlarning farqlanishi bilan ham bog‘liq. Maqolada murojaat, iltimos, rad etish, minnatdorchilik va uzr ifodalovchi nutq birliklari qiyoslanadi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ to‘siq, madaniyatlararo kommunikatsiya, ingliz tili, o‘zbek tili, lingvomadaniyat, pragmatika, nutq akti, kommunikativ strategiya.

Аннотация. Статье рассматриваются лингвокультурные и прагматические особенности коммуникативных барьеров в английском и узбекском языках. Особое внимание уделяется факторам, препятствующим эффективному межкультурному взаимодействию, включая различия в формах обращения, речевых актах просьбы, отказа, извинения и благодарности, а также национально-культурных нормах речевого поведения. На основе сопоставительного анализа выявляются особенности реализации коммуникативных стратегий в английской и узбекской языковых культурах. Обосновывается положение о том, что коммуникативные барьеры обусловлены не только языковыми различиями, но и различиями в прагматических нормах, социальной дистанции, коммуникативных целях и культурных ценностях. Результаты исследования могут быть использованы в преподавании английского языка, переводоведении и практике межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: коммуникативные барьеры, межкультурная коммуникация, английский язык, узбекский язык, лингвокультурология, прагматика, речевой акт, коммуникативная стратегия.

Annotation. This article examines the linguocultural and pragmatic features of communicative barriers in English and Uzbek. Particular attention is paid to the factors that hinder effective intercultural communication, including differences in forms of address, speech acts of requesting, refusing, apologizing and expressing gratitude, as well as culturally specific norms of verbal behavior. Based on a comparative analysis, the study identifies specific features of communicative strategies in English and Uzbek linguistic cultures. The article argues that communicative barriers are determined not only by linguistic differences but also by differences in pragmatic norms, social distance, communicative purposes, and cultural values. The findings may contribute to English language teaching, translation studies, and the development of effective intercultural communication.

Keywords: *communicative barriers, intercultural communication, English, Uzbek, linguoculturology, pragmatics, speech act, communicative strategy.*

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida turli tillar va madaniyat vakillari o‘rtasidagi kommunikativ aloqalar tobora kengayib bormoqda. Xalqaro ta’lim, turizm, biznes, diplomatik munosabatlar va internet kommunikatsiyasi turli madaniyat vakillarining bevosita muloqotiga ehtiyojni kuchaytirmoqda. Bunday sharoitda kommunikatsiyaning samarali amalga oshirilishi nafaqat tilni grammatik jihatdan bilishni, balki mazkur tilda so‘zlashuvchi xalqning kommunikativ va madaniy me’yorlarini tushunishni ham talab qiladi.

Kommunikativ to‘siq deganda muloqot jarayonida axborotni to‘g‘ri yetkazish, qabul qilish yoki talqin qilishga xalaqit beruvchi lingvistik, pragmatik, psixologik yoki madaniy omillar tushuniladi. Ayniqsa, ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi muloqotda kommunikativ ma’noning bevosita lug‘aviy mazmundan tashqari ijtimoiy va madaniy kontekst orqali shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek tillaridagi kommunikativ to‘siqlarning asosiy lingvomadaniy va pragmatik ko‘rinishlarini aniqlash hamda ularni qiyosiy jihatdan tavsiflashdan iborat.

ASOSIY QISM

1. Kommunikativ to‘siq tushunchasi

Kommunikatsiya jarayonida axborotning manbadan qabul qiluvchiga to‘liq yoki to‘g‘ri yetib bormasligi turli xil to‘siqlarni yuzaga keltirishi mumkin. Lingvistik to‘siqlarga so‘z boyligining yetarli emasligi, grammatik farqlar, talaffuzdagi tafovutlar, ko‘p ma’noli birliklarning noto‘g‘ri talqin qilinishi va frazeologik birliklarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilish kabi holatlar kiradi. Ekstralingvistik to‘siqlar esa milliy mentalitet, ijtimoiy mavqe, kommunikativ masofa, nutqiy odob va madaniy qadriyatlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Shu jihatdan kommunikativ to‘siqni faqat tilni bilmaslik natijasi sifatida baholash yetarli emas. Biror shaxs grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirishi mumkin, biroq uning nutqi boshqa madaniyat vakili tomonidan qo‘pol, haddan tashqari bevosita yoki aksincha, noaniq deb qabul qilinishi ehtimoli mavjud.

2. Ingliz va o‘zbek tillarida murojaat shakllari

Murojaat shakllari kommunikativ munosabatning ijtimoiy va madaniy xususiyatlarini namoyon etuvchi muhim vositalardan biridir. Ingliz tilida kundalik muloqotda shaxsga ism bilan murojaat qilish nisbatan keng tarqalgan: “John, could you help me?” O‘zbek tilida esa murojaat shakli suhbatdoshlarning yoshi, ijtimoiy mavqei va o‘zaro munosabatiga qarab o‘zgarishi mumkin: “Akmal aka, yordam bera olasizmi?” Bu misolda “aka” birlik shaklan qarindoshlik terminini bildirsa-da, kommunikativ vaziyatda hurmat va ijtimoiy yaqinlikni ifodalovchi murojaat vositasi sifatida ham qo‘llanadi.

Shuning uchun ingliz tilidan o‘zbek tiliga yoki aksincha tarjima jarayonida murojaat shakllarining faqat lug‘aviy ekvivalentini emas, balki ularning pragmatik vazifasini ham hisobga olish zarur.

3. Iltimos va bilvosita nutq aktlari

Kommunikativ to‘siqlarning muhim manbalaridan biri iltimosning qanday shaklda ifodalanishidir. Ingliz tilida “Could you open the window, please?” kabi shakllar keng qo‘llanadi. O‘zbek tilida esa vaziyatga qarab “Iltimos, derazani ochib yuborsangiz” yoki “Derazani ochib yubora olasizmi?” kabi shakllar ishlatilishi mumkin.

Pragmatik nuqtayi nazardan nutqning ma‘nosi faqat gapning grammatik tuzilishi bilan belgilanmaydi. Suhbatdoshlarning ijtimoiy munosabati, vaziyat, kontekst va kommunikativ maqsad ham muhim rol o‘ynaydi.

4. Rad etish va kommunikativ to‘siqlar

Rad etish akti ham madaniyatlararo muloqotda muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Ingliz tilida rad etish ko‘pincha yumshatuvchi birliklar bilan birga qo‘llanadi: “I’m afraid I can’t” yoki “I’m sorry, but I won’t be able to.” O‘zbek tilida esa “Kechirasiz, bugun imkonim bo‘lmaydi” va “Uzr, bu safar bora olmayman” kabi shakllar qo‘llanishi mumkin.

Bir xil kommunikativ vaziyatga nisbatan pragmatik me‘yorlarning farqlanishi tushunmovchilikka sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois rad etish shakllarini o‘rganishda grammatik tuzilish bilan bir qatorda muloyimlik, ijtimoiy masofa va kontekstni ham hisobga olish zarur.

5. Zamonaviy tadqiqotlar va pragmatik to‘siqlar

So‘nggi yillardagi tadqiqotlarda ingliz va o‘zbek kommunikativ muhitlarida nutq aktlari, muloyimlik strategiyalari va pragmatik muvaffaqiyatsizlik masalalariga e‘tibor kuchaygan. Xususan, Ganiev (2024) ingliz va o‘zbek kommunikativ muhitida shikoyat nutq aktlarini qiyosiy o‘rganib, ijtimoiy masofa va vaziyat jiddiyligi kommunikativ strategiya tanloviga ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi.

Shuningdek, o‘zbek EFL muhitidagi tadqiqotlar pragmatik muvaffaqiyatsizlikka autentik til materiallarining yetishmasligi va madaniy tafovutlarni o‘quv jarayonida yetarli darajada hisobga olmaslik kabi omillar ta’sir qilishi mumkinligini ko‘rsatadi. Bu natijalar kommunikativ kompetensiya grammatik bilim bilan cheklanmasligini, pragmatik va madaniyatlararo kompetensiyani ham qamrab olishini ko‘rsatadi.

Qiyosiy misollar

Vaziyat	Ingliz tilidagi shakl	O‘zbek tilidagi mumkin bo‘lgan shakl	To‘siq turi
Iltimos	Could you help me, please?	Yordam berib yubora olasizmi?	Pragmatik
Rad etish	I’m afraid I can’t.	Kechirasiz, imkonim bo‘lmaydi.	Lingvomadaniy
Uzr	I’m sorry.	Kechirasiz / Uzr.	Pragmatik
Murojaat	Mr. Smith / John	Akmal aka / Ustoz	Lingvomadaniy

Fikrga qo‘shilmaslik	I don’t quite agree.	Menimcha, bu masalaga boshqa tomondan qarash mumkin.	Pragmatik
----------------------	----------------------	--	-----------

MUHOKAMA

Kommunikativ to‘siqlarni uch asosiy guruhga ajratish mumkin: lingvistik to‘siqlar — so‘z, grammatik struktura, talaffuz va frazeologik birliklarning farqlanishi; pragmatik to‘siqlar — bir xil nutq aktining turli kommunikativ strategiyalar orqali ifodalanishi; lingvomadaniy to‘siqlar — murojaat, hurmat, ijtimoiy masofa, nutqiy odob va madaniy qadriyatlarning farqlanishi.

Mazkur farqlarni qat’iy umumlashtirishdan ehtiyot bo‘lish lozim. Kommunikativ tanlovga yosh, ijtimoiy mavqe, vaziyat, suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabat va kommunikativ maqsad ham ta’sir ko‘rsatadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o‘zbek tillaridagi kommunikativ to‘siqlarni o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning madaniyatlararo kommunikatsiya, lingvomadaniyat va pragmatika yo‘nalishlari bilan bevosita bog‘liqdir. Ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi kommunikativ tafovutlarni faqat grammatik yoki leksik darajada o‘rganish yetarli emas. Muloqot samaradorligini ta’minlash uchun nutqiy vaziyat, suhbatdoshlarning ijtimoiy munosabati, milliy-madaniy qadriyatlar va kommunikativ strategiyalar ham hisobga olinishi kerak.

Ayniqsa, murojaat shakllari, iltimos, rad etish, uzr va minnatdorchilik kabi nutq aktlari madaniyatlararo muloqotda muhim ahamiyatga ega. Ularning shakliy va pragmatik xususiyatlarini qiyosiy o‘rganish ingliz va o‘zbek tillarini o‘qitish, tarjima qilish hamda xalqaro kommunikatsiyada yuzaga keladigan tushunmovchiliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Austin, J. L. How to Do Things with Words. Oxford: Clarendon Press, 1962.
2. Brown, P., Levinson, S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
3. Hall, E. T. Beyond Culture. New York: Anchor Books, 1976.
4. Hymes, D. Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1974.
5. Searle, J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
6. Wierzbicka, A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. Berlin: Mouton de Gruyter, 1991.
7. Yule, G. Pragmatics. Oxford: Oxford University Press, 1996.
8. Ganiev, A. Cross-Cultural Pragmatic Variation in Complaint Speech Acts: A Comparative Study of Uzbek and American English Discourse. The Journal of Foreign Studies, 2024, 70, 11–52. DOI: 10.15755/jfs.2024..70.11.

9. Yulchiyeva, D. The Category of Politeness in the Conditions of Intercultural Communication in English and Uzbek Languages. Eurasian Journal of Academic Research, 2024, 4(5), 81–86.
10. Saidova, M. U. The Contributing Factors of Pragmatic Failure in Uzbek’s ELT Classrooms. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 2023, 17, 103–106.
11. Babayeva, K. R., Istamova, G. U. Pragmatic Problems That Arise in Uzbek Groups in Teaching English. ORIENS, 2023, 418–425.